

Ctibor Nečas

NA PRAGU ČEŠKO-SLOVENSKIH FINANČNIH STIKOV

Od začetkov zadnje tretjine 19. stoletja do razpada Avstro-Ogrske je v čeških deželah naraščal bančni in industrijski kapital in ustvarjali so se pogoji za nastanek finančnega kapitala. Češka narodnostna sestavina je v tem procesu presegla na predvečer prve svetovne vojne na praškem denarnem trgu nemško narodnostno sestavino in se uspešno uveljavljala ne le znotraj domačih mej, ampak tudi zunaj Češke, Moravske in Šlezije.¹

Cilj enega od tokov v ekspanziji češkega kapitala je postala Šlezija in v perspektivi tudi ruski del Poljske, medtem ko je drugi in glavni tok v tem prodiranju bil usmerjen skozi metropolo monarhije do južnih dežel Cislajtanijske in Ogrske, dalje v Bosno in Hercegovino, pa tudi v samostojne slovanske države na Balkanu.²

V južni smeri je češki kapital privlačeval slovenski prostor, ki je imel dve vzporedno rastoči finančni središči: velika prometna, rudarska in industrijska podjetja so si kredite pridobivala pri nemških bankah v Gradcu in še posebej na Dunaju, preko njih pa tudi na tujem, zlasti v Franciji, medtem ko so kmetje, obrtniki in ostali drobni proizvajalci varčevali prihranke in z njimi krili kreditne potrebe pri manjših domačih denarnih ustanovah in kasneje tudi pri domačih bankah.³

Prva moderna hranilnica je na Kranjskem nastala leta 1820 kot Verein der Laibacher Sparkasse, kasneje preimenovana v Verein der Krainischen Sparkassen. Po regulativu iz leta 1844 so podobne ustanove nastajale tudi v Mariboru, Ptujju, Radgoni ter drugih mestih in občinah, so pa zvečine imele nemški značaj. Slovenščina se je kot uradovalni jezik uveljavila v denarnih ustanovah kot so bile Ljubljanska mestna hranilnica, Južnoštajerska hranilnica v Celju, Novomeška hranilnica v Novem mestu in druge.⁴

Pri zibelki slovenske ustanoviteljske podjetnosti je bil moravski rokavičar J. N. Horák, na čigar iniciativo je leta 1856 bilo osnovano prvo slovensko podporno društvo Družba v denarno pomoč obrtnikom in rokodelcom v Ljubljani, še zlasti pa dr. J. Vošnjak, ki je z bratom Mihaelom bil med prvimi na Slovenskem pri ustanavljanju denarnih zavodov po češkem vzoru. Prvi uspeh njenega agitiranja je bila leta 1872 Okrajna posojilnica v Ljutomeru, podobna ustanova v Šentjakobu v Rožu in druge.⁵

Izraza hranilnica in posojilnica sta se na začetku ločevala pomensko, kasneje pa sta bila uporabljena kot sinonima kar v samih firmah, npr. Tržaška posojilnica in hranilnica.

¹ Benedikt, H.: Die wirtschaftliche Entwicklung in der Franz-Joseph-Zeit. Wien 1958. — Die Frage des Finanzkapitals in der österreichischen Monarchie 1900—1918. Bucuresti 1965. — Gratz, A.: Die österreichische Finanzpolitik 1848—1948, v delu Mayer, H.: Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848—1948. Wien 1949. — Krížek, J.: Die wirtschaftliche Grundzüge des österreichisch-ungarischen Imperialismus in der Vorkriegszeit 1900—1914. Prag 1963. — März, E.: Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josefs I. Wien 1968. — Michel, B.: Banques et banquiers en Autriche au début du 20e siècle. Paris 1976. — Rudolph, R.: Banking and Industrialization in Austria-Hungary. Cambridge 1976. — Weber, W.: Österreichs Wirtschaftsstruktur gestern — heute — morgen. 1—2, Berlin 1962.

² Horák, J.: Přehled vývoje českých obchodních bank. Praha 1913. — Jindra, Z.: K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou. Československý časopis historický 5, 1957. — Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR. I. Praha 1958. — Pimper, R.: České obchodní banky za války a po válce. Praha 1929.

³ Brezigar, M.: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje 1918. — Grafenauer, B.: Zgodovina slovenskega naroda, 5. Ljubljana 1962. — Hočevar, T.: The Structure of the Slovenian Economy 1848—1963. New York 1965. — Krulej, E.: Privreda u Slovenačkoj. Genève 1917. — Lakatoš, J.: Industrija Slovenije. Zagreb 1922. — Spominski zbornik Slovenije; ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939. — Uratnik, F.: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije. Ljubljana 1933.

⁴ Mal, J.: Slovenci v desetletju 1918—1928. Ljubljana 1928. — Schauer, D.: Prva doba našega združništva, od nastanka do leta 1898. Ljubljana 1939.

⁵ Vošnjak, J.: Spomini, 2. Ljubljana 1906, str. 21, 178.

Nastajanje malih denarnih zavodov za kreditiranje komunalnega gospodarstva ter drobnih obrtniških in trgovskih podjetij je leta 1856 omogočilo otvoritev podružnice Avstrijske narodne banke (Österreichische Nationalbank) v Ljubljani, ki je seveda bila pomembna pri dodeljevanju državnih posojil. Pri financiranju industrije so prehodno skušale pomagati tudi nekatere neslovenske poslovne banke. Od nemških bank je kot najstarejšo treba omeniti Laidacher Gewerbebank, ki je bila ustanovljena leta 1867, in spremenjena 1870 v ljubljansko podružnico graške Steyerische Escomptebank, pa Krainische Escomptegesellschaft, delujočo v Ljubljani od 1876 do 1884. Med italijanskimi bankami je bila tu le manj pomembna Banca commerciale triestina, ki pa je leta 1904 prešla pod kontrolo Wiener Bankvereina.⁶

Pri nastajanju slovenskih poslovnih bank je bilo udeleženih nekaj čeških ustanov, od katerih je Slavia posredovala prenos zavarovanja, Živnostenská banka, ki so ji sledile mlajše praške banke, pa je uresničevala izvoz kapitala. Posamezni češki denarni zavodi so prej ali slej začeli odpirati v Ljubljani in Trstu tudi svoja zastopstva in podružnice.⁷

Začetke češko-slovenskih finančnih stikov lahko rekonstruiramo na osnovi tiskanih virov in aktov, hranjenih v Centralnem arhivu Češke državne zavarovalnice v Pragi (Ústřední archiv České státní pojišťovny v Praze), v arhivu Državne českoslovaške banke v Pragi (Podnikový archiv Státní banky československé v Praze) in v arhivu Investicijske banke v Pragi (Podnikový archiv Investiční banky v Praze).

Na pragu obravnavanega procesa je pridobivanje klientele na Kranjskem, ki ga je od vsega začetka v svoji aktivnosti vzajemnega zavarovanja izvajala banka Slavia (slovenska oblika: Slavija). Ustanovljena je bila 6. junija 1869 in je svojo dejavnost omejevala najprej na zagotavljanje življenjskega zavarovanja v čeških deželah, hitro nato pa je svoje delovanje dopolnila z vsemi drugimi vrstami zavarovanja in sicer na vse večjem poslovnem območju, ki so ga sestavljale posamezne kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru, kasneje tudi Hrvaška-Slavonija, Ogrska, Bosna in Hercegovina ter še tujina.⁸

Slavija je svojo ozemelsko ekspanzijo utemeljevala z idejo o slovanski vzajemnosti, ki je bila simpatično sprejeta najprej med Slovenci. Med udeleženci ustanovitve denarnega zavoda je bilo vsega skupaj 141 oseb in 11 institucij. Večino so sestavljali podpisniki češke narodnosti z »očetom naroda« F. Palackim na častnem mestu, skoraj četrtina pa je bila iz vrst drugih slovanskih narodov, na čelu pa je bil slovenski buditelj in politik dr. J. Bleiweis.⁹

Udeležnost Slovencev pri ustanovitvi Slavije je njenim akviziterjem zagotovila zaupne podatke o položaju na Kranjskem in je privedla do tega, da je najstarejša izvenčeška podružnica v Cislajtaniji postala 31. oktobra 1869 generalno zastopstvo v Ljubljani. Prvi tajnik je bil nekdanji olumuški uradnik F. L. Černý. Pod njim je poslovalnica Slavija posredovala prijave za zavarovanje kapitala in pristop k društvu za vzajemno dedovanje, kasneje pa zastopala poleg življenjskega tudi druge vrste zavarovanja.¹⁰

Ob podpori periodičnih časopisov, od katerih sta češko zavarovalnico priporočala zlasti ljubljanske Novice in mariborski Slovenski narod z geslom »Svoji k svojim!«, pa tudi ob pomoči duhovščine, ki je zavarovala cerkvene stavbe pred požari in se tudi sama vpisovala med življenjske zavarovance, je

⁶ Murko, V.: Naše občinske finance in njihovi problemi. Ljubljana 1941. — Potočnik, D.: Monnaie et banques en Yougoslavie. Ljubljana 1951.

⁷ Radič, Š.: Češi a hospodářská organizace jižních Slovanů. Obzor narodohospodářský 6, 1901. — B. W.: Wirtschaftliche Beziehungen zwischen Cechen und Slowenen. Cechische Revue 3, 1910.

⁸ Padesát let pojišťovací banky Slavie. Praha 1919. — Compass 1869, s. 396 a 1870, s. 467. — Všeobecné stanovny Slavie, vzájemne pojišťovací banky v Praze. Praha b. d.

⁹ Jednatelské zprávy valných hromad Svatojanských Slavie, vzájemne pojišťovací banky v Praze za r. 1869. Praha 1870, nepag.

¹⁰ Smlouva vzájemne pojišťovací banky Slavie s F. L. Černým (31. 10. 1869), Ústřední archiv České státní pojišťovny v Praze (naprej: ÚA ČSP), sing. 100-06-03.

Slavija prvo leto svojega delovanja dosegla med slovensko klientelo zadovoljive uspehe. Presenetljivo je to bilo zlasti pri življenjskem zavarovanju, ki je bilo na Kranjskem na splošno malo znano in mu je družba pristopala z določeno stopnjo zadržanosti. Zadostno število zavarovalnih pogodb je bilo doseženo tudi z zavarovanjem pred požari, kjer je zavarovalnina za tekoče leto 1870 znašala 5274,18 gld, od čistega dobička iz te vrste zavarovanja pa je bilo 500 gld dodeljenih kot premija slovenski občini Osp v Istri.¹¹

Potrebe po zavarovanju je med Slovenci krila Slavija razmeroma samostojno, dokler se ni pojavila italijanska, nemška in na koncu v obliki zavarovalnice Slovenija tudi domača konkurenca. Proti slovenski ustanovi je bilo nemogoče zagovarjati ozemeljsko ekspanzijo z idejo o slovanski vzajemnosti. Položaj so zapletle še neprijetne okoliščine, ko se je za ustanovitev Slovenije zavzel advokat in politik dr. E. H. Costa, ki je bil vse dotlej pravni zastopnik Slavije, in ko je v službo slovenskega zavoda prešel celo sam prvi tajnik Slavijinega ljubljanskega generalnega zastopstva.¹²

Dosedanja rast slovenskih poslov je tako zastala, stagnacije ni mogel zadržati nekdanji akviziter, ki mu je bilo začasno zaupano vodstvo v generalnem zastopstvu. Praška centrala je zato poslala v Ljubljano svojega direktorja »za orientacijo, kako in kaj ukrepati.«¹³ Ob reviziji je prišlo do predloga, da se sedež generalnega zastopstva premesti v Trst. S tem v zvezi pa so bili tudi personalni ukrepi, na osnovi katerih je začasni prvi tajnik ostal v Ljubljani le kot glavni zastopnik, medtem ko je bil na novem sedežu imenovan za prvega tajnika tamkajšnji veletrgovec F. A. Plešé.

Tržaško generalno zastopstvo je začelo poslovati s 1. januarjem 1874, toda prvi semester je padla dejavnost pod raven, kakršna je bila v enakem obdobju prejšnjega leta v Ljubljani. Medli uspehi v bilanci so naznačevali, da spremembe v zvezi s sedežem in vodstvom generalnega zastopstva niso bile izpejlane s srečno roko. V Pragi so zato začeli misliti ne samo na prestavitev generalnega zastopstva v lastno režijo, marveč tudi na morebitno vrnitev sedeža v prejšnje mesto.¹⁴ Razmišljanje je pospešila resnica ob sklepnem računu in nered v knjigovodstvu, kar je na koncu pospešilo definitivno odločitev.

Med kandidati za funkcijo prvega tajnika je bil najsprejemljivejši ambiciozni I. Hribar, ki se je potegoval za to mesto z besedami: »Iz večletnega v naši ustanovi opravljenega dela Vam je moja oseba zagotovo povsem znana, da v tem pogledu ne bom niti trafil besed, ne glede na to, da ni bolj občutljivih stvari kot izraziti objektivno mnenje o subjektu samem.«¹⁵

Čeprav prijavljenec v tem času še ni dosegel štiriindvajsetih let, je kljub temu imel že dovolj praktičnih izkušenj. Opustil je v šestem razredu šolanje na gimnaziji in opravljal potem prakso pri ljubljanskem generalnem zastopstvu, od koder so ga hitro poslali na centralo v Prago, nato pa ga dodelili brnskemu in kasneje novo urejenemu dunajskemu generalnem zastopstvu.¹⁶

Drugi dan po sprejemu njegove prijave je upravni odbor 29. januarja 1876 ponujeno prošnjo načeloma sprejel, povabil I. Hribarja še na pogovore v Prago in ga potem poslal na jug, »da bi tam poravnal račune.«¹⁷

Generalno zastopstvo mu je bilo poverjeno v začasno vodenje 6. maja 1876, provizorij pa se je potem še nekajkrat podaljšal, kajti za odpis bančno dvomljivih tržaških terjatev, kakor tudi za izpolnitev pogojev predpisane kavnice je bilo potrebnega več časa, kot so ga prvotno načrtovali.

¹¹ Roční zpráva Slavie, vzájemne pojišťovací banky v Praze za správní rok 1870. Praha 1871, s. 18—19.

¹² Hribar, I.: Moji spomíni. 1. Ljubljana 1983, s. 70—71.

¹³ Protokoly ředitelství (27. 5. 1873), ÚA ČSP, sign. 100-Ř.

¹⁴ Výroční zpráva Slavie, vzájemne pojišťovací banky v Praze za správní rok 1873 s výta-
nem protokolu o 6. valné hromadě obývané 17. 5. 1874. Praha 1874, nepag.

¹⁵ I. Hribar generálnímu ředitelství (28. 1. 1876), ÚA ČSP, sign. 100-09-01.

¹⁶ Melik, V.: I. Hribar in njegovi spomíni. Hribar, I.: o. c., 2. Ljubljana 1984, s. 619—661.

¹⁷ Generální ředitelství I. Hribarovi (3. 2. 1876), ÚA ČSP, sign. 100-09-01.

Po dokončni predstavniki pogodbi se je 27. decembra 1880 prvi tajnik zavezal, da v vsakoletnem delu sklene posle za najmanj 60.000 gld zavarovalnega in vpisanega kapitala na področju življenjskega zavarovanja. V primeru, da predpisani zneski ne bi bili doseženi, bi izgubil pravico do izposlované provizije. Njegovo generalno zastopstvo naj bi izvajalo akvizicijsko aktivnost na Kranjskem, v Primorju in Dalmaciji, na Koroškem in v območju celjskega sodnega okrožja na Štajerskem.¹⁸

I. Hribarju je uspelo v zavarovalnici urediti manipulacijske in računске spodrsrljaje predhodnikov in skleniti nove pogodbe ne le na začrtanem ozemlju, ampak tudi v Hrvaški-Slavoniji, Bosni in celo v Srbiji in Bolgariji. Kot rezultat njegovih podjetnostnih poti po omenjenih deželah je bilo Hribarjevo sodelovanje pri osnovanju generalnega zastopstva v Zagrebu in kasneje tudi v Sarajevu, prehodno pa še v Novem Sadu. Pri tej svoji organizacijski dejavnosti je znal izrabiti ne le svoje bogate izkušnje, ampak v dobršni meri tudi poznavanje razmer, kar je bilo povezano tudi z njegovo kasnejšo dejavnostjo župana mesta Ljubljane in poslanca v dunajskem državnem zboru.

Ni bilo zato nič čudnega, če je pod njegovim vodstvom postalo generalno zastopstvo največja ljubljanska zasebna pisarna in največja podružnica Slavije zunaj čeških meja. Zanj je veljala naslednja pohvalna karakteristika: »Nesporno je, da je banka v znatni meri pripomogla, da se je slovenski narod emancipiral od tujega kapitala in vpliva, da bi na narodnogospodarskem polju stopil v stik z bratskimi slovanskimi narodi.«¹⁹

Izvoz češkega zavarovanja je bila edinstvena poteza vzajemno zavarovalne banke Slavija. Nobena druga med češkimi zavarovalnicami, pa naj je bila to istočasno ustanovljena Praha ali kasneje osnovana Koruna, Gasilska vzajemna zavarovalnica (Hasičská vzájemná pojišťovna), Patria ali Moldavia, ni našla poguma za posnemanje in nadaljevanje. Program ozemeljske ekspanzije, ki ga je s takim uspehom razvila Slavija, pa je naznačil možnosti praškim poslovnim bankam, izmed katerih je kot prva začela z izvozom svojega kapitala na slovenski denarni trg Obrtniška banka (Živnostenská banka).

Živnostenská banka je imela ustanovni občni zbor 8. decembra 1868 in začela delati s polovično vplačanim akcijskim kapitalom, ki se je zvišal v času prvega triletja od enega na 10 milijonov gld. Težišče njenega poslovnega programa je bilo na začetku v eskontu menic, ki so ga dopolnjevali ne le z novimi bančnimi posli, ampak tudi z ustanoviteljsko dejavnostjo, ki jo je vzpodbujala dunajska podružnica.²⁰

Nastala gospodarska kriza pa je leta 1873 odkrila precejšnjo drznost takih podvigov, tako da so komaj začete operacije na tujem morale biti hitro razveljavljene. Poleg udeleženosti pri ustanovitvi delniške družbe za gradnjo tramvajске proge v Petrogradu in pogodbe za najem premogovnih jaškov v Varaždinskih Toplicah je šlo tu še za nekatere druge neuresničene posle, med njimi tudi za poskus prevzema predilnice bombaža v Ajdovščini na Goriškem.²¹

Prvotno zasnovano poslovno aktivnost je Živnostenská banka lahko obnovila šele po dolgotrajni depresiji, spričo katere je morala ne le poenostaviti svojo notranjo organizacijo, ampak izpeljati tudi dvojno redukcijo akcijskega kapitala. Preobrat na bolje je nastal šele na prelomu 80. in 90. let 19. stoletja, ko se je ustanova konsolidirala in postopoma širila svoje finančne operacije, nekatere tudi med slovensko klientelo.

¹⁸ Protokoly správní rady (11. 8. 1880), ÚA ČSP, sign. 100-SR.

¹⁹ Padesát let pojišťovací banky Slavie. Praha 1919, s. 157.

²⁰ Živnostenská banka v Praze 1869—1918. Praha b. d. — Compass 1870, s. 237—239. — Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze. Praha 1869.

²¹ Protokoly správní rady (23. 1. in 13. 9. 1872), Podnikový archiv Státní banky československé v Praze, Živnostenská banka (naprej: PA SBCS, 2B). — Drobež, M.: 10 let textilne tovarne v Ajdovščini. Ajdovščina 1959.

V začetku leta 1893 sta bila direktor in predsednik upravnega odbora poslana na študijsko pot v Ljubljano in Trst. Oba delegata sta prinesla dragocene informacije o tamkajšnjih denarnih razmerah. Njun obsežni referat, prebran na to témo v izvršnem odboru, se je končal z besedami: »Uspehi tega obiska kažejo, da ima naša ustanova tam precejšnje simpatije, samo mesto nima industrije in ne razsežnejšega poslovnega življenja. Sklenjeno, poskusiti povezati se s slovenskimi denarnimi zavodi na Kranjskem, Stajerskem in v sosednjih deželah, gojiti z njimi poslovne stike in čakati novega razvoja.«²²

Za tako določen načrt je bil pridobljen predstavnik v osebi I. Hribarja, ki je odtlej izvrševal na jugu Cislajtanije veljavne posle ne le pri izvozu češkega zavarovalstva, marveč tudi pri izvozu češkega kapitala. Njegovo priporočilo je prvič zahtevala Živnostenská banka pri odobritvi meničnega kredita Podgradski posojilnici in hranilnici (Podgrad v Istri) aprila 1895.²³ Zaupljivostna dejavnost te vrste se je precej uveljavljala in privedla do otvoritve pomembne trgovske banke.

Po neuspešnih poskusih za ustanovitev lastnih denarnih zavodov so Slovenci na Kranjskem bili dolgo odvisni v svojih finančnih vprašanjih od kapitala bančnih ustanov J. Luckmanna in I. C. Mayerja ali pa od prihrankov drobnih varčevalcev, vloženih v krajevnih hranilnicah in posojilnicah. Šele leta 1900 je ljubljanski zasebni bančnik M. Vršec izdelal osnutek pravilnika za ustanovitev samostojne slovenske banke. Domači krogi so bili do tega načrta precej zadržani, tako da so ustanovitelji lahko vpisali le 125.000 kron akcijskega kapitala. Na pobudo I. Hribarja so se zato obrnili na Živnostensko banko z vprašanjem o možnem soustanoviteljstvu.²⁴

Generalno ravnanje je pogajanje o celotni transakciji prenesel na svojo dunajsko podružnico, katere direktor je določil naslednje pogoje: »V upravnem odboru si pridržati svoj vpliv, nekaj naših uradnikov kot zaupnikov namestiti za vodenje in vse dunajske bančne posle izvajati samo z našo podružnico.«²⁵ Po odobritvi predhodnega sklepa v upravnem odboru je njegov podpredsednik odpotoval v Ljubljano in posređoval tam stališče svojega organa. Organizacijski odbor se je strinjal, da vpiše dunajska filiala najmanj dve petini akcijskega kapitala in dobi dve mesti v upravnem odboru, kar je kazalo odvisnost ustanovljene poslovalnice od vpliva Živnostenske banke.

O obravnavanih podrobnostih so vesti prišle tudi v javnost, kar je pohvalno komentirala finančna rubrika praškega časnika *Národní listy*: »Ta dogodek pomeni velik korak do cilja, kakršen je v naši gospodarski javnosti bil naložen podružnici Živnostenske banke, da bi namreč postala finančno središče avstrijskih Slovanov.« Avtor, po vsej verjetnosti je to bil dr. J. Preiss, je menil, da bo ustanovljena banka izvila slovensko ekonomijo izpod tujega varuštva in domači kapital oplodila ravno na Kranjskem. V tem duhu je zaključil komentar z gorečim klicem: »Naj cveti češka ustvarjalnost na slovanskih tleh!«²⁶

Ljubljanska kreditna banka, kakor jo je imenoval I. Hribar, je bila ustanovljena 24. avgusta 1900. Akcijski kapital v višini pol milijona kron je bil na začetku razdeljen na 1250 delnic po 400 kron, od tega je bila polovica v lasti domačih podpisnikov, druga polovica pa v čeških rokah. To osnovno imetje se je polagoma množilo vse do 5 milijonov kron in Živnostenská banka je pri emisijah v letih 1901, 1905, 1907 in 1910 uveljavljala kot ustanoviteljica opcij-sko pravico do izdanih delnic, od katerih je polovico prepustila zagrebški Prvi hrvatski štedionici. Skladno s povečevanjem akcijskega kapitala je novo usta-

²² Protokoly výkonného výboru (18. 4. 1893), PA SBČS, ZB.

²³ Ibidem (9. 4. 1895).

²⁴ Hribar, I.: o. c., 1. Ljubljana 1983, s. 311–312.

²⁵ Protokoly výkonného výboru (6. 4. in 20. 4. 1900), PA SBČS, ZB.

²⁶ Z domácího trhu peněžního. *Národní listy* 20. 5. 1900.

novljena banka razširjala tudi svojo notranjo organizacijo in postopoma odpirala filiale v Splitu, Celovcu, Trstu, Sarajevu, Gorici in Celju.²⁷

Interese Živnostenske banke sta v tej njeni odvisni ustanovi zastopala vodja dunajske podružnice J. Špitálský in praški podjetnik in knjigotržec J. Otto kot upravna svétnika ter nekdanji višji uradnik podružnice v Moravski Ostravi L. Pečánka, ki je bil imenovan za prokurista in hitro nato za direktorja. Praška centrala si je dala pošiljati bilančna poročila, dunajska filiala pa je v ljubljanski banki od časa do časa izvajala revizijo.

Živnostenská banka je Ljubljansko kreditno banko porabljalá pri soustanavljanju nekaterih svojih podjetij na jugu Cislajtanije in v letih 1907—1911 je celo načrtovala njeno združitvev z Jadransko banko. Združitvev se ni uresničila, gre pa za zanimivo pričevanje o češkem kapitalu pri njegovih poskusih reorganiziranja jugoslovanskega denarstva.²⁸

Sele z delno odprodajo delnic se je medsebojna odvisnost nekolikanj sprostila, po ustanovitvi podružnice Živnostenske banke v Trstu pa je prišlo celo med obema ustanovama do določene konkurenčne napetosti.²⁹ Med prvo svetovno vojno so bile iz imovine Živnostenske banke sproščene zadnje delnice Ljubljanske kreditne banke, nekdanja matična ustanova pa je tako postala le pooblaščenec svoje bivše afilijacije.

Ljubljanska kreditna banka je zrasla v najpomembnejšega reprezentanta slovenskih narodnogospodarskih interesov pred letom 1918. Z njenim nastankom se povezuje emancipacija slovenske ekonomije izpod nemške odvisnosti in obstajanje lastnega denarnega trga v Ljubljani.³⁰

Ne glede na večino slovenskega in hrvaškega prebivalstva je ostalo avstrijsko Primorje še dalj časa v pristojnosti podružnic velikih dunajskih bank — Österreichische Credit-Anstalt, Anglo-Österreichische Bank in Unionbank, bile so še drugorazredne italijanske banke, slovanska klientela pa je imela samo dva majhna denarna zavoda; to sta bili Tržaška posojilnica in hranilnica in Trgovska obrtna zadruga.

Na pobudo advokata dr. G. Gregorina je v Trstu leta 1905 nastal predlog za ustanovitev banke, toda od njenega akcijskega kapitala so lahko tamkajšnji interesenti podpisali znesek 375.000 kron; sindikalna skupina jugoslovanskih denarnih zavodov, ki so jo sestavljale Ljubljanska kreditna banka, Banka i štedionica za Primorje (Sušak) in zagrebška Prva hrvatska štedionica, pa samo vsoto 125.000 kron. Preostale delnice v vrednosti pol milijona kron so ostale proste, po predhodnem opozorilu pa se je zanje začela zanimati Živnostenská banka, pod pogojem, da bi ji rezervirali dve mesti v upravnem odboru in da bi načrtovani banki lahko postavila direktorja in nekaj svojih uradnikov.³¹

Na osnovi ohranjene dokumentacije ni mogoče ugotoviti, v kolikšni meri so bili ustanovitelji pripravljeni sprejeti te pogoje. Zdi pa se, da udeležnost češkega kapitala na koncu ni bila tako velika, kot so prvotno računali. Jadranska banka v Trstu je začela s svojo dejavnostjo 29. oktobra 1905 z akcijskim kapitalom 1 milijona kron in za njenega direktorja je bil imenovan Čeh F. Skorkovský. V glavnem mestu monarhije je delala izključno prek dunajske filiale Živnostenske banke, vodjo katere je zama skušala kooptirati v svoj upravni odbor.³² V emisijah je pri večanju akcijskega kapitala bila udeležena Živnostenská banka, zlasti pa Centralna banka čeških hranilnic (Ústřední ban-

²⁷ Lublaňská úverní banka. Finanční listy 1, 1904, č. 17, s. 5, 4, 1907, č. 11, s. 7 a 7, 1910, č. 20, s. 3. — Hribar, I.: o. c., 1, Ljubljana 1983, s. 313—314.

²⁸ Protokoly výkonného výboru (19. 9. 1907 in 27. 6. 1911), PA SBČS, ŽB. — Compass 1901, s. 1433.

²⁹ Protokoly výkonného výboru (30. 4. 1912), PA SBČS, ŽB. — Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze, 1912. Praha 1913, nepag.

³⁰ Hočevár, T.: o. c., s. 58—59.

³¹ Protokoly výkonného výboru (21. 3. 1905), PA SBČS, ŽB. — Jadranská banka v Terstu. Finanční listy 2, 1905, č. 11, s. 4.

³² Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze, 1907. Praha 1908, nepag. a 1910. Praha 1911, nepag.

ka českých spořitelén), ki so služile tudi kot vpisna mesta za prodajo nepokupljenih delnic Jadranske banke.

Centralna banka českých hranilnic je nastala po iniciativi českých hranilnic na ustanovnem občnem zboru 7. maja 1903 in na njegovem nadaljevanju 7. junija 1903. Zmanjšana podjetnost na praškem denarnem trgu je bila vzrok za razmeroma nizke obrestne mere, kar je onemogočalo izkupičke ob vsakdanjih bančnih poslih in sililo osrednji finančni zavod českých hranilnic v paradoksalno iskanje poslovnih stikov izven meja domače ekonomije.³³

V protokolih o eskontu menic so bile zato zapisane skoraj istočasno s českými hranilnicami tudi manjše denarne ustanove in banke iz raznih dežel monarhije, med drugim tudi iz Kranjske. Posebej donosna je bila povezanost z Ljubljansko kreditno banko, ki so ji bile eskontirane menice že septembra 1903 v vrednosti pol milijona kron, njeni filiali v Splitu pa poverjena januarja 1904 hranilna vloga v znesku 200.000 kron. Ta banka pa je nudila komunalna posojila in marca 1906 celo kredit Centralne banke českých hranilnic deželnemu odboru na Kranjskem v višini 720.000 kron, kar je bil prvo deželno posojilo češke denarne ustanove v nečeškem okolju.³⁴

Istočasno so bile eskontirane menice tudi najrazličnejšim slovenskim hranilnicam in posojilnicam. Mnogi teh malih denarnih zavodov so pri tem postali komitenti, pa tudi delničarji Centralne banke českých hranilnic. Za subskripcije njenih delnic so pridobili npr. Glavno slovensko hranilnico in posojilnico, Goriško ljudsko posojilnico, Ljubljansko mestno hranilnico, Mestno hranilnico v Novem mestu, Prvo dolensko posojilnico v Metliki, Istrsko posojilnico v Pulju, Mestno posojilnico v Ribnici, Tržaško posojilnico in hranilnico in zlasti Jadransko banko. Pri drugem povečanju akcijskega kapitala le-te je bila udeležena Centralna banka českých hranilnic v večji meri kot pa Živnostenská banka.³⁵

Kreditni stiki s slovensko klientelo so centralnemu denarnemu zavodu českých hranilnic narekovali otvoritev podružnice v Trstu, kar je vzpodbudil tamkajšnji trgovski časopis Trščanski Lloyd.³⁶

Praška centrala pa s končno odločitvijo v tej zadevi ni preveč hitela, posvetovala se je nekajkrat pri centralnem inšpektorju Avstroogrške banke in po več kot enoletnem premisleku sklenila celotno vprašanje povezati z istočasnim dogovarjanjem o ustanovitvi filiale v Galiciji, da bi namreč bile »že prej načrtovane podružnice oziroma poslovne enote, na začetku v zgolj ozkem okviru zaupništva, v začasni poizkušnji, vpeljane v življenje, ena v Trstu, druga v Lvovu.«³⁷

Tržaška filiala Centralne banke českých hranilnic je začela delovati s 1. junijem 1907, za njenega vodjo pa je bil imenovan J. Pokorný. Na začetku je bila v podrejenem odnosu do dunajske filiale in je bila samostojna šele od 1. januarja 1908, ko je prišlo do vzajemne rajonizacije poslov. Praška centrala je filiali dodelila avstrijsko Primorje, pa tudi Hrvaško in Slavonijo v županijah Zagreb, Varaždin in Rijeka.³⁸ Filiala v Trstu se je razmeroma hitro udomačila in na omenjenem ozemlju dosegla v prvih treh letih naslednji bilančni obračun.³⁹

Centralni banki českých hranilnic je sledila v Trst Živnostenská banka, ki je tam odprla filialo 1. junija 1908. Za vodjo je bil imenovan B. Novák, povišan

³³ Weinzetti, A., Kadeřávek, A.: *Dejiny Ústřední banky českých spořitelén od jejího založení*. Praha 1928. — *Compass* 1904, 2, s. 205–204. — *Stanovy Ústřední banky českých spořitelén*. Praha 1902.

³⁴ *Protokoly výkonného výboru* (26. 9. 1903, 23. 1. 1904, 17. 3. 1906), *Protokoly správní rady* (7. 12. 1903, 8. 2. 1904, 22. 4. 1906), *Podnikový archiv Investiční banky v Praze, Ústřední banka českých spořitelén* (naprej: PA IB, ÚBČS). — *Ústřední banka českých spořitelén*. Národní listy 9. 11. 1905.

³⁵ *Protokoly valných hromad* (5. 11. 1905). PA IB, ÚBČS.

³⁶ *Protokoly výkonného výboru* (20. 11. 1903), *ibidem*. — *Z pražského trhu penežního*. Národní listy 28. 1. 1906.

³⁷ *Protokoly správní rady* 31. 10. 1906, PA IB, ÚBČS.

³⁸ *Protokoly výkonného výboru* (4. 1. 1908), *Protokoly správní rady* (12. 1. 1908), *ibidem*.

³⁹ *Cechische Revue* 3, 1910, s. 340.

Plačilni promet v filiali Centralne banke čeških hranilnic
v Trstu v letih 1907—1909 (v 100.000 kron)

	1907	1908	1909
Blagajniški	15,6	53,3	85,1
Kontokorentni	50,5	283,4	374,0
Menični	11,0	67,6	88,5
Celotni	102,7	465,6	643,0

po dveh letih v direktorja. Filiala je postala organizacijsko dopolnilo dunajske filiale, kar se je kazalo tako pri rajonizaciji poslovnega ozemlja v Trstu, Primorju in v Hrvaški in Slavoniji, kakor še posebej pri inšpekcijah, ki so bile na tem ozemlju vedno poverjene direktorju dunajske filiale.⁴⁰

To dejstvo se ni v ničemer spremenilo tudi potem, ko je tržaška filiala povečala v prvem triletju število uradnikov od 8 na 30 oseb obseg bančnih poslov, carinskih in rembursnih kreditov, lombardnega blaga in akreditivov v istem obdobju od 150 na 540 milijonov kron.⁴¹

V sezoni 1912—1913 sta bili pri tržaški filiali zdraviliški ekspozičuri v Gradežu in Opatiji, ki pa sta po izbruhu prve svetovne vojne prenehali uradovati. V tem obdobju je filiala poslovala z delnimi izgubami zaradi soustanavljanja delniške družbe Dalmatinska mramorna industrija v Splitu in zaradi prekoračitve kreditov pri firmi R. Dussich v Trstu in firmi E. Caló v Rovinju. Ista negospodarnost je bila vzrok za suspendiranje direktorja B. Nováka, na čigar mesto je bil poklican V. Hrabánek.⁴²

Dve praški trgovski banki, ki sta stike s slovensko klientelo imeli od vsega začetka, sta svoji podružnici odprli v Ljubljani.

Česka industrijska banka (Česká průmyslová banka), načrtovana kot posebna ustanova za nudenje dolgoročnih kreditov v industrijske namene, je bila ustanovljena 25. septembra 1898 z akcijskim kapitalom 1 milijona kron. Glede na tedanji gospodarski položaj je opustila prvotni ozko usmerjeni program in postala banka univerzalnega tipa. Zunaj meja čeških dežel je eskontirala menice in financirala pridobivanje lesa in drugih surovin.⁴³

Marca leta 1911 je za Kranjsko angažirala zastopnika za loterijo in spričo njegove trgovske aktivnosti mu je oktobra 1912 odobrila otvoritev poslovalnice v Ljubljani. Naložbe v zvezi z vzdrževanjem te agencije so vodile v odločitev, povišati jo v podružnico. Ljubljanska filiala je bila ustanovljena marca 1914 in za njenega vodjo imenovan C. Balcar.⁴⁴

Zemljiška banka (Pozemková banka) se je skonstituirala 1. junija 1909 z akcijskim kapitalom 3 milijonov kron. Usmerila se je na realitetne posle in na posredovanje nepremičnin; te posle je v času prve svetovne vojne širila iz domačega med drugim tudi v slovensko okolje.⁴⁵

Prva njena operacija tam je bila v parcelaciji posestva v Krupi, od katerega je leta 1916 prodala večji del zemljišč, naslednje leto pa s prodajo zaključila. Pri tem bančnem poslu se je med drugim poudarjala tudi slovanska motivacija. Vzpodbujena veliko bolj z izkupičkom kot pa z drugotnimi nacionalnimi posledicami je hitro nato leta 1917 kupila podobno graščinsko posestvo

⁴⁰ Protokoly výkonného výboru (20. 6., 31. 7., 4. 8., 17. 8. 1908), Protokoly správní rady (26. 6., 16. 7., 20. 8. 1908), PA SBCS, ŽB. — Filialka Živnostenské banky v Terstu. Penežní obzor 1, 1907—1908, č. 11, s. 350.

⁴¹ Cechische Revue 3, 1910, s. 339.

⁴² Protokoly výkonného výboru (28. 11. 1911), Protokoly správní rady (25. 1. 1912), PA SBCS, ŽB.

⁴³ Lošták, J.: O projektu České průmyslové banky v Praze. Obzor národohospodářský 3, 1898, s. 33—40. — Compass 1900, s. 162. — Stanovy České průmyslové banky v Praze. Praha 1898.

⁴⁴ Protokoly výkonného výboru (26. 3. 1911, 8. 10. 1912 a 16. 12. 1913), Protokoly správní rady (11. 2. a 4. 3. 1914), PA SBCS, Česká průmyslová banka.

⁴⁵ Compass 1910, 1, s. 410. — Stanovy Pozemkové banky v Praze. Praha 1905.

v občini Vitanje; zemljišča je zvečine prodala kmetom, preostali manjši del pa prepustila tamkajšnjemu češkemu kolonistu.⁴⁶

Uspehi pri obeh realitetnih poslih so vodili Zemljiško banko v odločitev, da razširi svojo notranjo organizacijo še s podružnico v Ljubljani. Po nakupu lastne poslovne stavbe je začela ljubljanska filiala s 1. majem 1918 javno delovati in publicistika ji je napovedovala uspešno prihodnost. »Banka se lahko upravičeno vdaja upom, da se bo nova filialka znala potrjevati z ugodnimi rezultati.«⁴⁷ Politična situacija pa je nudila le malo časa za to, da bi bilo v nastajajočih razmerah lahko preveriti veljavnost napovedi.

Zusammenfassung

AN DER SCHWELLE DER TSCHECHISCH-SLOWENISCHEN FINANZBEZIEHUNGEN

Ctibor Nečas

Die tschechisch-slowenischen Finanzbeziehungen knüpften am ehesten die gegenseitig Versicherungsbank Slavia an. Diese Anstalt öffnete bald nach seiner Gründung die Generalvertretung in Laibach und dank seinem Sekretär verwirklichte sie die erfolgreiche Aquisition der slowenischen Klientel in Krain und in weiteren nahen und fernen Ländern Cisleithaniens und Ungarns. Die Bilanzergebnisse, die die Bank Slavia durch den Ausfuhr ihrer Versicherung erreichte, regten zum Nachfolgen auch einige tschechische Handelsbanken an: Die Gewerbebank verwirklichte den großzügigen Kapitalausfuhr auf den slowenischen Geldmarkt, die an der Gründung der Laibacher Kreditbank teilnahm und zu ihrer Anstalt wurde. Aber die Zentralbank der böhmischen Sparkassen hielt die Kreditverbindung vor allem mit den kleinen slowenischen Geldanstalten. Die Böhmisches Industriebank und Bodenbank hatten keine solche Finanzkraft und besonders Zeit, um ähnliche Auswege zur Verankerung auf dem slowenischen Territorium bilden zu können.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1987 je izšel že njen 58. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

CZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, YU-62001 Maribor, Partizanska 5.

⁴⁶ Obchod nemovitostmi r. 1917. Zprávy Pozemkové banky 9, 1918, č. 1, s. 1–2. — Osmá výroční zpráva Pozemkové banky v Praze za r. 1917. Praha 1919, nepag. — Krnel-Umek, D. in Z. Smiték: Kruh in politika, Ljubljana 1987, str. 163.

⁴⁷ Pozemková banka na slovanském jihu. Zprávy Pozemkové banky 9, 1918, č. 6, s. 3. — Devátá výroční zpráva Pozemkové banky v Praze za r. 1918. Praha 1919, nepag.